Praksis 58 | Sayfa: *109-128*

Sınıf, Ahlak ve Siyaset: Marx ve Engels'te Lümpen Kavramı

Selin Dingiloğlu*

Öz

Marx ve Engels'in eserleri, sanayi kentlerinin toplumsal ve kültürel dinamikleri ve dönemin siyasal gelişmeleri içinde işçi sınıfının sergilediği değişken, parçalı ve heterojen özellikler bakımından hayli zengin betimlemeler içerir. Bu bağlamda karşımıza çıkan tartışmalı kavramlardan biri de lümpenliktir. Marksist klasiklerde lümpen (proletarya) kavramının kullanımına ilişkin literatür, genelde ve ağırlıkla Marx'ın Fransız devrimi üçlemesine ve deklase yoksulların karşı-devrim lehine üstlendiği role ilişkin vurguya odaklanmaktadır. Oysa Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı çalışması başta olmak üzere dönemin işçi sınıfı kimliği ve kültürüne dair canlı tasvirleri, bu tartışmanın kapsamının çok daha geniş bir bağlama oturduğuna işaret etmektedir: işçi sınıfının toplumsal ve siyasal devrimin taşıyıcı öznesi olarak etiko-politik inşası. Bu çerçevede makale, Engels'in çalışmalarını merkeze alarak şu sorulara odaklanacaktır: Lümpen kategorisinin üretim ilişkileri temelli yapısal sınıf analizinde analitik bir işlevi var mıdır? İşçi sınıfının siyasal failliği ve potansiyeli üzerine tartışmalarda, özellikle de Marksizmin kendini dönemin diğer siyasal akımlardan ayrıştırma çabasında lümpen kavramı nereye oturmaktadır? Ahlaki bir dejenerasyon iması taşıyan lümpen sıfatının Marksist klasiklerdeki kullanımı, 19. yüzyıl egemen burjuva ahlakı ile ilişkisi bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Anahtar Kelimeler: *Lümpen, deklase, işçi sınıfı, Marksizm, ahlakçılık*

Class, Morality, Politics: The Concept of the Lumpen in Marx and Engels

Abstract

Marx and Engels' works contain highly rich descriptions about the unstable, fragmented and heterogeneous character of the proletariat's relationship both with cultural dynamics of industrial cities and political practices of the time. One of the most controversial concepts in this particular context is lumpenism. The literature regarding the use of the term lumpen (proletariat) in Marxist classics usually and mainly focuses on Marx's writings on 1848 French revolutions and the role attributed to the declassed poor in the defeat of revolutions. However, Engels's vivid portrayal of working-class culture and identity, especially in *The Condition of English Working Class*, suggests a much further and larger scope as far as lumpenism is concerned –i.e. ethico-political formation of the proletariat as the agency of a social and political revolution. By scanning mainly Engels' work, this article focuses on the following questions: Does the category of lumpen offer any analytical function in terms of structural class analysis based on production relations? How is the concept lumpen relevant to the debate on the political agency and potency of the working class, especially in terms of divergence between Marxism and other (early) socialist doctrines? How can we assess the moralist implications of degeneration inherent

* Üsküdar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: selin.dingiloglu@uskudar.edu.tr.
ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-9842-1510.
Makale Gönderim ve Kabul Tarihi: 14.09.2021 - 12.10.2021

in the concept of "lumpen", especially considering the relationship between bourgeois moralism of the 19th century and Marxism?

Keywords: *Lumpen, declassed, working class, Marxism, moralism*

Victor Hugo ([1862] 1971: 603) *Sefiller*'de toplumun görünür yüzeyinin altında, "bir viranedeki o hayran kalınacak dehlizlere", "çeşit çeşit çukurlara" benzettiği yeraltı katlarından bahseder. "İlerlemenin, ham hayalin geniş, bol damarlı bu yeraltı düzeni"nde hem geçmişin hayaletleri hem geleceğin kurtçukları hem Luther'den Descartes'a, Robespierre'den Babeuf'e ve oradan Saint-Simon, Owen, Fourier'e uzanan sakinleriyle "büyük siyasi, devrimci, felsefi hendekler", ama hem de "bazen tanrısal bazen biçimsiz işçiler" (604) barınır. Öte yandan, derine indikçe herhangi bir medeniyet anlayışına kapalı olan ve bu katlarla hiçbir ilişkisi olmayan son bir hendekten bahseder Hugo: Evrensel ilerlemeyle ilgilenmeyen, düşünmeyi de sözü de bilmeyen, "vahşicesine yiyici", sadece ihtiyaçları ve "bir de hazzın bütün biçimleri için iştahları" kılavuzluğunda yaşayan, "hayvana yakın" sakinleriyle "kubbesi cehaletten örülmüş" bir mahzen (605)… Tek amacı her şeyin yıkılması olan ve sadece toplum düzenini değil, felsefeyi, hukuku, uygarlığı ve hatta devrimi "mayınlayan" (606) bu hırsızlık, fuhuş, cinayet mahzeninin sakinleri, pasajın başlığından anlıyoruz ki, ayaktakımıdır.

Ayaktakımı, sefiller, serseriler, deklaseler, lümpenler… Nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, on dokuzuncu yüzyılın sadece edebiyatının değil, yeni yeni şekillenmekte olan kent sosyolojisinin ve neredeyse tüm ideolojik eğilimlerinin ilgisini bir şekilde kendine çeken bir dünyadır burası. Kentlerdeki geniş yoksul kitlelerin yaşam kültürü ve ahlaki düşkünlüğü teması etrafında dönen tartışmalar, dönemin egemen burjuva ahlakında büyük bir dehşeti ve toplumsal endişeyi yansıtır. Kapitalist üretimin ihtiyaç duyduğu "daha disiplinli, 'saat'in üretken temposuna daha bağımlı, daha ağırbaşlı ve metodik, daha az tahripkâr ve daha az kendiliğinden" (Thompson, 2004: 499) bir işçi sınıfı yaratma çabası, geniş bir söylemsel ve pratik disiplin repertuarı oluşturacaktır: Yoksullara hazlardan uzak durmayı telkin eden, çoğunlukla kilise önderliğinde dinsel cemiyet ve seminerler (Hobsbawm, 2003: 221), "onların bastırılmamış tutkularının yırtıcılığını ehlileştirmek –tavırlarının aşırı kabalığını bastırmak– dillerinin moral bozucu ve tiksinti verici müstehcenliğini gidermek –iradelerinin inatçı asiliğini yok etmek– onları dürüst, itaatkâr, terbiyeli, çalışkan, uysal ve düzenlik kılmak…" (Thompson, 2004: 490) amaçlı bir dizi ekonomik, siyasal ve yasal zor aracı işe koşulmuştur. Yoksulların suçlulaştırılması üzerinden ahlaki "sapkınlığın" denetimine dönük söylem ve pratikler, kuşkusuz sadece dar anlamda kapitalist üretim düzeninin değil, aynı zamanda siyasal düzenin bekasıyla birlikte düşünülür. Sanayi ve Fransız devrimlerinin liberal kapitalizmin zaferiyle sonlanacağı bilgisi, çağdaşları için o kadar kesin değildir; yoksul kitlelerin devrimi radikalleştirebilecek olan basıncıyla 1830'lar ve 1840'lar burjuva toplumu için bir bunalım çağıdır (Hobs-

bawm, 2017: 15). Dolayısıyla "alt sınıflarda ahlaki hafifmeşreplikle siyasal komplo arasında yakın bir ilişki olduğu" (Thompson, 2004: 491) inancı da tabloya eklenmelidir. Fakat tam da aynı inançtan hareketle, kapitalist saatin üretken temposunun göreli olarak dışında kalmış en tahripkâr ve en kendiliğinden deklase unsurlara, onların "şeytani tutkuları"na olumlu (hatta toplumsal devrim bağlamında sürükleyici) bir rol yükleyen anarşist eğilimler de –başta Bakunincilik olmak üzere– bu sahnede boy gösterecektir.

On dokuzuncu yüzyıl toplum ve siyaset düşüncesinde önemli yer tutan bu sorunun Marx ve Engels'i meşgul etmemesi elbette imkânsızdır. Marksist klasiklerde bu tartışmanın kavramsal üssü büyük ölçüde lümpen (proletarya) tabiridir. Bu iki sözcüğün bir arada kullanımına ilk kez *Alman İdeolojisi*'nde rastlansa da, ne lümpen ne de proletarya kavramları Marksizmin icadıdır. Latincede "çocuğundan başka mülkü olmayan" anlamına gelen proletarya sözcüğü, yüzyıllar boyunca en sefil koşullarda yaşayan, mülksüzlerin en alt tabakası anlamında kullanılmıştır; fakat yoksullukla özdeşleştirilen vulgarlık, ahlakdışılık, toplumsal düzenle uyumsuzluk, anti-sosyal davranış ve suç eğilimi gibi pejoratif çağrışımlar da taşır. On dokuzuncu yüzyılda modern anlamıyla ücretliler iması öne çıktıysa da, eski ve pejoratif çağrışımlar tümüyle ortadan kalkmaz. Örneğin 1838'de A. G. de Cassagnac tarafından yazılan bir kitapta, proletaryayı oluşturan unsurlar arasında işçilerin yanı sıra hırsızlar, dilenciler, fahişeler de sıralanır. Kavramın bu negatif bagajını Almancada neredeyse birebir karşılayan ve on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sının popüler siyasal yazınında sıklıkla karşımıza çıkan bir sözcük vardır: lümpen. Sözlük anlamı "pejmürde, paçavra" olan kelime, yine sefalet içinde yaşayan insanlar gibi nispeten nötr bir anlam taşısa da yukarıda belirtilen pejoratif içerik burada proletaryaya kıyasla çok daha belirgindir (Draper, 2011a: 453-454; Bussard, 1987: 678-680).

Marx ve Engels'in metinlerinde proletarya kavramı, bahsedilen pejoratif çağrışımlardan tümüyle ayrıştırılır; kapitalist üretim ilişkileri içerisinde toplumsallaşmış ve metalaşmış emek gücünü, işçi sınıfını işaret ederken, lümpen kavramı ise çoğu örnekte gündelik siyasal dağarcıktaki tüm negatif yüküyle birlikte sızar. Peki, bu negatif yükün içeriği ve nedeni nedir? Bir başka deyişle, Marx ve Engels'in "lümpenleri" kimlerdir? Bu kitlenin tarihsel ve toplumsal kökeni ve kapitalizmde büründüğü formlar nelerdir? Genel olarak diğer sınıflarla, özelde işçilerle bu kitle arasında nasıl bir geçişkenlik ve ilişki vardır? Lümpenler toplumsal düzenin mi düşmanıdır, devrimin mi? Devrimin düşmanı mıdır, yoksa sürükleyicisi ya da en azından bir aktörü ve/ya müttefiki mi?

Marksist klasiklerde bu soruların izini süren akademik ve siyasal yazın, ağırlıklı olarak Marx'ın 1848 devrimlerini incelediği *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* ve *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* kitapları ile yine Marx'ın kapitalist üretim ilişkilerine dönük iktisadi analizlerine odaklanmaktadır. Özellikle birincisi, ilk bakışta gayet anlaşılır bir tercihtir. Zira Marx külliyatında *doğrudan* lümpen kavramını aynı sıklıkta ve keskinlikte kullanan başka bir metin bulmak zordur. Haliyle bu yazıda da

Marx'ın bu çalışmalarındaki değinilere yer verilecek. Fakat Engels'in işçi sınıfının yaşam koşulları ve kültürü konusunda döneminin öncü çalışmalarından biri olan *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* kitabı, gazete yazıları, propaganda ve örgütlenme faaliyetlerinden elimizde kalan konuşma metinleri ve raporları ilgili yazının kör noktasıdır. Bunun bir nedeni, Engels'in İngilizce kaleme aldığı metinlerde, Almanca kökenli lümpen sözcüğünü çoğu zaman kullanmayı tercih etmemesi olabilir.[1] Fakat "Marksizm'in lümpenini" anlayabilmek için sadece ve doğrudan bu kavramın kullanıldığı bağlamlara bakmak yetmez; tartışmanın *topos*unu daha geniş açıyla taramak ve Marx ve Engels'in kuramsal ve siyasal mesaisinin ana meselelerinden birine odaklayarak kadrajlamak gerekir: işçi sınıfını toplumsal dönüşümlerin öncü ve taşıyıcı özne olarak inşa etmek -ya da "sefiller"den bir sınıf, sınıftan bir siyasal aktör yaratmak. Bu yazı, Marx ve özellikle Engels'te lümpen kavramının bu bağlamdaki kullanımlarına dair bir haritalandırma yapmayı deneyecek.

Sınıf *Yapısı* İçinde Lümpenler

Tartışmaya şuradan başlamakta fayda var: Lümpen proletarya Marksizmin sınıf yapısı analizinde belli bir sınıf bölmesine işaret eder mi? Bu sorunun yanıtını karmaşıklaştıran şeylerden biri, Marx'ın özel olarak sınıf kavramına ilişkin ayrı ve bütünlüklü bir teori inşa etmemiş olmasıdır. *Kapital*'in üçüncü cildinin Sınıflar bölümünde bu tür bir girişime kalkışmışsa da metin birkaç paragrafla sınırlı kalmış ve tamamlanamamıştır. Bu eksikliğin konumuz özelinde yarattığı en büyük sıkıntı, bir toplumsal grubu sınıf olarak tanımlarken hangi ölçütleri merkeze koyacağımız meselesidir. Kuşkusuz tümüyle bir belirsizlikten söz edemeyiz. Nitekim *Kapital*'in bahsedilen bölümünde Marx ([1867] 2017: 865-866), modern toplumun üç ana sınıfı olarak işçiler, kapitalistler ve toprak sahiplerinden söz eder. Öte yandan bu sınıfsal ayrışmanın iktisadi yapı itibariyle en gelişkin örnek olan İngiltere'de bile saf biçimiyle ortaya çıkmadığını, ara basamak ve geçiş basamaklarının olduğunu vurgular, fakat bu sınıf altı ya da geçici gruplaşmaların kapitalist üretim tarzının yayılmacı eğilimiyle ana sınıflar içinde sadeleşeceğini öngörür. Açık ki Marx sınıflaşmayı tartışırken üretim ilişkilerini merkeze koyar ve Bertell Ollman'ın da (1968: 576) işaret ettiği gibi bu Marx'ın teorisinin geneliyle de en tutarlı kategorizasyondur.

Fakat yine Ollman'ın vurguladığı üzere, Marx –*Kapital* gibi geç dönem çalışmalarında dahi– sınıf kavramını "ideolojik sınıflar", "yönetici sınıf", "tehlikeli sınıflar" gibi kapitalist üretim ilişkilerinde belli bir konuma irca edilemeyecek bağlamlarda da kullanır. Ona göre (Ollman, 1968: 576-578) Marx'ın sınıf kategorisindeki bu tür esneklikler yer yer bir analitik karmaşa yaratsa da, sadece bir kuramsal zaaftan ibaret görülemez. Marx, sınıfı "bir dizi toplumsal bağın karmaşık ilişki ağı içinde" kavramsallaştırır. Sınıflara "organik bir bütünün –söz konusu toplumun– etkileşim halinde

[1] Engels, gerek doğrudan İngilizce kaleme aldığı metinlerde, gerekse kendisinin ve Marx'ın Almanca çalışmalarının İngilizce çevirilerinde çoğu zaman İngiliz-dilli kamuoyu için daha tanıdık olan *mob*, *dangerous classes* gibi tabirleri kullanmayı tercih etmiştir.

olan ve her birindeki değişimin kaçınılmaz olarak ötekini (az ya da çok, er ya da geç) etkilediği parçaları" olarak bakar. Dolayısıyla hem bu (toplumsal) bütün ile parça, hem de bir parça ile diğeri arasındaki diyalektiği, "toplumsal ilişkilerin zenginliğini" hesaba katan dinamik bir sınıf kavramsallaştırılmasına başvurması bir ölçüde kaçınılmazdır. Bu diyalektik yöntemi sınıf kavramı özelinde uygulamanın (ve kavramın kullanımındaki belirgin farklılaşmaları yok edemesek de bir bağlama oturtabilmemizin) en iyi yolu, her bir sınıf kategorizasyonunu bir antagonizm içine yerleştirerek okumaktır: kime *karşı* sınıf? Bu antagonizm ise, yine sınıfın kavramsal sınırları söz konusu olduğunda hem ekonomik hem siyasal ilişkiler alanını kapsar. Burada Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde yaptığı ünlü kendinde sınıf-kendisi için sınıf ayrımına, sermayeye karşı (üretim ilişkileri temelinde) bir sınıf oluşturan proletaryanın, siyasal örgütlülük açığı nedeniyle kendisi için sınıf oluşturamadığı tezine işaret eder. Dolayısıyla Marksist sınıf kategorizasyonunda mevcut üretim biçimi (yapı) ile işlevsel bir ilişki içinde olmak, bu ilişkiler temelinde ortak ekonomik çıkarlara sahip olmak, bu çıkarlara dönük bir bilince ve devamında bir siyasal örgütlülüğe sahip olmak gibi bir dizi kriter, farklı bağlamlarda farklı ağırlıklarla devreye girer. Ollman (575) bu çerçevede kısaca lümpen proletarya kavramına da değinir. Ona göre Marx'ta lümpen proletarya *sınıfı* iki özelliğiyle belirir: bir işsiz yoksullar kitlesi olma ve siyasal mücadelelerde burjuvazi tarafından işçilere karşı kullanılma.

Ollman'ın sınıfı ancak toplumsal bütün ile etkileşim ve diğer sınıflarla antagonistik ilişki içinde anlaşılabilecek, dinamik bir kategori olarak tanımlama ve "ekonomik" ve "siyasal" formasyon süreçlerini birbirinden mutlak şekilde ayrıştırmama uyarısı haklı olmakla beraber, Marx'ta lümpen proletaryanın basitçe işsiz yoksulları ve hatta *sınıf yapısı* içerisinde belli bir bölmeyi imlediği yorumu hayli tartışmalıdır. Siyasal mücadeleler alanında bir belirteç olarak lümpenlik ise, işçi sınıfının siyasal gelişimi bağlamında çok daha karmaşık ve zengin bir tartışmaya kapı aralar.

Marx ve Engels'te üretim tarzı ile ilişkisi içerisinde lümpen proletarya, biri kapitalizm öncesinde diğeri kapitalizm koşullarında olmak üzere iki farklı tarihsel bağlamda karşımıza çıkar. Engels'e göre ([1850] 2018): 48) lümpen proletarya "bugüne kadarki toplumsal aşamaların hemen hemen hepsinde az ya da çok gelişmiş olarak bulunan bir görüngü"dür. Nitekim tarihsel bir kategori olarak lümpen proletaryaya dönük değiniler, antik Roma'dan feodalizmin çözülüşüne kadar geniş bir tarihsel zaman aralığına yayılır. Örneğin *Alman İdeolojisi*'nde köleliğin bütün üretimin temeli olduğu Roma İmparatorluğu'nda "özgür yurttaşlar ile köleler arasında yer alan" ve "lümpen proletarya olmaktan öteye geçemeyen" Romalı pleblerden (Marx ve Engels, 2013: 32), Ortaçağ'da kırdan koparak kentlerdeki gündelik işe duyulan ihtiyacı karşılayan "ayaktakımından" (57), manifaktürün gelişmesi ve çitleme hareketiyle kente akan "serserilerden" (60) bahsedilir. Ya da Engels'in Almanya'da 16'ncı yüzyıldaki köylü ayaklanmalarını anlattığı *Alman Köylü Savaşı*'nda ([1850] 2018: 48) lümpenler, on altıncı yüzyılda feodalizmin çözülmesi nedeniyle sayıları hızla artan "belirli bir mesleği ya da sabit bir evi olmayan insanlar"da vücut bulur. Marx da *Kapital*'in

birinci cildinde ([1867] 2011: 704-710), İngiltere'de 15'nci yüzyıl sonundan itibaren feodal bağların çözülmesiyle birlikte "özgür ve korunmasız" kalmış proleter kitlelerin "büyük ölçüde dilencilere, soygunculara ve serserilere" dönüşmesinden ve kentlere yığılan bu kitlenin şiddete dayalı yasalarla denetim altına alınışından uzunca bahseder.

Geniş bir tarihsel aralığı kapsayan bu değinilerde lümpenlik, toplumsal sistemin bir kriz ya da çözülüşten geçtiği dönemde büyük ölçüde prekaryalaşan ve kentsel nüfusun en alt tabakasını oluşturan bir tür "*ön (proto)-proletarya*" karakterindedir. Nitekim Engels (1895: 512) bir mektubunda, Kautsky'nin modern sosyalizmin kökenlerine dair bir kitap taslağını, modernlik öncesi lümpen unsurların modern proletaryanın oluşumunda oynadığı role yeterince önem vermemekle eleştirir. Kendisinin *Alman Köylü Savaşı*'nda yaptığı tarihsel incelemeye de atıfla, Orta Çağ'da kentsel nüfusun en alt tabakasını oluşturan ve feodal bağların çözülmesiyle ön-proletaryaya dönüşen bu deklase unsurlardan bahsetmeden modern proletaryanın oluşumunun anlaşılamayacağını vurgular ve hatta bu kesimin, 1789 Fransız Devrimi'nde Paris kenti çeperlerindeki ayaklanmaların başlıca sürükleyicisi olduğunu ekler.

Serflik ya da lonca sistemi gibi feodal düzeneklerin dışına düşmüş olan, kapitalizmin gelişimiyle modern işçi sınıfının -ücretli emek gücünün- de bağrından çıkacağı bir mülksüzleştirilenler kitlesi, bir ön-proletarya havuzu olarak lümpenler kategorisi, tanımı gereği, geçici bir sınıfsal konuma (*Kapital* üçüncü ciltteki tabirle, "geçiş basamağına") işaret eder. Fakat bu eğer geçiş döneminin arızi bir toplumsal kategorisi ise, kapitalist toplum yapısı *içindeki* lümpenler kimlerdir? Zira Marx da Engels de lümpen sözcüğünü sadece modern kapitalizmin tarihsel gelişiminden değil, doğrudan kapitalizm içi sınıf ilişkilerinden bahsederken de kullanır ve ona üretim ilişkileri bağlamında farklı ve zaman zaman çelişkili konumlar atfeder.

Örneğin Marx'ın ekonomik incelemelere yoğunlaştığı 1850'lerin ikinci yarısındaki elyazması taslaklarının bir derlemesi olan *Grundrisse*'de lümpenlik, üretken emek-üretken olmayan emek tartışması bağlamında karşımıza çıkar. Marx, "[t]araflardan biri öbürünün karşısında kapitalist sıfatıyla çıkmadığı sürece, ifa edilen hizmet üretken emek kategorisine girmez" dedikten sonra ekler: Sadece "orospudan papaya kadar koskoca bir asalak takımı" değil, aynı zamanda "liman kentlerinde hizmetlerini sunan hamal vb. kalabalığı vb." gibi "namuslu ve 'çalışkan' lümpen proletarya" da üretken olmayan emeğin bir örneğidir (2018: 295). Marksist artı-değer kuramında tartışmalı bir başlık olan üretken emek-üretken olmayan emek ayrımının detayları bu yazının kapsamını fazlasıyla aşar. Konumuz açısından önemli nokta şudur: Bu ayrım, temel olarak, ücretli emek gücünün artı-değer üretip üretmeme ekseninde farklılaşan kapitalist sömürü biçimlerine gönderme yapar. Burada "namuslu ve çalışkan lümpen proletarya"nın ücretli emek gücü *içi* bir bölmeye işaret ettiği söylenebilir.

Kapital'de tarihsel bir ön-proletarya havuzu olarak lümpenlerden –doğrudan bu kavramı kullanmamakla birlikte– bahsettiğini belirttik. Bu kez doğrudan lümpen

kavramının kullanıldığı bir başka yerde ise bağlam göreli artık nüfus tartışmasıdır. Hepsi de yedek işgücü ordusunu oluşturan bu göreli artık nüfus kategorilerinin "en dipteki tortusu"nda ise, "faal sanayi ordusunun hastanesi ve yedek sanayi ordusunun safrası" olan sefalet alanının sakinleri yer alır: çalışabilecek durumda olanlar, fiziksel nedenlerle çalışamayacak durumda olanlar, sakatlanmış sanayi kurbanları, yetim ya da yoksul çocukları, ahlak düşkünleri, serseriler… Ve bu sıralamaya başlamadan hemen önce bir not düşer: "haydutlar, suçlular, fahişeler, kısaca gerçek lümpen proletarya bir yana bırakıldığında" (Marx, [1867] 2011: 619-622). Lümpen proletarya bu kez faal ya da yedek, üretken ya da değil, bir bütün olarak işçi sınıfının dışında bırakılıyor gibidir. Fakat bir belirsizlikle: "gerçek" lümpenleri yedek sanayi ordusunun safrası olan serserilerden ayırt eden nedir?

Lümpenlerin sınıf haritasındaki yerine dair bu belirsizlikler, Fransız devrimi üçlemesinde bu kez egemen sınıfları da kapsayan bir lümpenlikten bahsedilmesiyle katmerlenir. Mali aristokrasi "zevkleriyle olduğu gibi kazanç sağlama tarzıyla da lümpen proletaryanın burjuva toplumunun doruklarındaki yeniden doğumu"dur (Marx, 2016a: 51). Sınıf *yapısını* böylesine yatay kesen bir özelliğin, üretim ilişkileri düzeyinde bir sınıf analizinin kavramsal aracı olamayacağı açıktır. Lümpen sözcüğünün Marksist klasiklerde bu düzeyde bir analitik işlevden ziyade, toplumsal dönüşümlerin taşıyıcı öznesi kimdir sorusu bağlamında siyasal bir işlevi olduğunu söylemek mümkündür. Başlarda belirttiğim gibi, yazında lümpen kavramının siyasal içeriğine genelde Fransa üçlemesiyle sınırlı bir aşinalık olduğundan, akla ilk olarak burjuvazi tarafından karşı-devrimci bir sokak gücü olarak kullanılan alt tabakalar gelir. Oysa kuşkusuz bunu da kapsayan, ama kavrama daha geniş bir siyasal içerik kazandıran asıl bağlam, proletaryanın devrimci bir sınıf olarak ehliyetini ya da yetkinliğini -bir kez de- etiko-politik zeminde inşa etme tartışmasıdır. Daha somut ifade etmek gerekirse, lümpenler ile proleterleri, lümpenizm ile sınıf hareketini *siyasal düzeyde* ayrıştırmaktır.

Siyasallaşmamış İşçinin Kültürü Olarak Lümpenlik

1840'lar boyunca Marx ve Engels'in temel meselelerinden biri, toplumsal ve siyasal gelişimin maddi yasalarının –üretim biçimleriyle ilişkisinin– ortaya serilmesidir. Genç Hegelcilere dönük bir eleştiri metni olan *Kutsal Aile*'de (Marx ve Engels, 1844: 150) hiçbir tarihsel dönemin üretim ilişkileri bilinmeden kavranamayacağı vurgulanır ve proletaryanın devrimciliği de -henüz artı-değer üretimi bağlamında somutlanmamışsa da- kapitalist toplum içindeki özel konumuyla temellendirilir. Genç Hegelci çevrelere karşı bir başka polemik metni olan *Alman İdeolojisi*'nde kitabın bu bağlamda hedef tahtasına koyduğu isimlerden biri, sonrasında anarşizme de esin kaynağı olacak Max Stirner'dir. Kitaba göre maddi üretim ilişkilerinden bihaber "Aziz Max", proletaryanın bir "baldırıçıplaklar koalisyonu", "dolandırıcılardan, metreslerden, hırsızlardan, soygunculardan ve katillerden, kumarbazlardan, işi olmayan mülksüz kimselerden ve uçan bireylerden" müteşekkil bir lümpen kitlesi olduğunu

sanmaktadır (Marx ve Engels, 2013: 172-173). Stirner'de işçi, ayaktakımı, hırsızlar, sefiller… hepsi birden tek bir kategori oluşturur ve komünist toplumun toplumsal temeli de kendi tabiriyle bu "lümpen takımı"dır (Stirner, [1845] 1972: 129). Lümpen tabirinin dönemin siyasal dağarcığındaki çağrışımları düşünülürse, Stirner'in bir yönüyle tıpkı proletarya kavramı gibi lümpen kavramını da egemen ahlakçı söylemin elinden kurtarmak, yoksul kitlelere "itibar" kazandırmak için kullandığı düşünülebilir. Nitekim Marx ve Engels de buradaki "iyi niyeti" teslim eder ve fakat baldırıçıplakların bu itibarı zaten devrimle (1789 Devrimi) kazanmış olduğunu söyler (Marx ve Engels, 2013: 176). Burada proletaryanın devrimci rüştünün ispatı için bir ahlaki karşı-söylemden ziyade maddi ilişkilerde oynadığı rolü öne çıkaran vurguya rağmen, *Alman İdeolojisi*'nden kısa bir süre önce Engels'in bazı metin ve konuşmalarında tersten ama benzer bir ahlaki "aklama", lümpenlik ile işçi sınıfı arasında bir ahlaki açı ve hatta karşıtlık kurma çabası gözlenir.

Buradan hareketle Marx ve Engels'i dönemin burjuva ahlakçılığı içinde değerlendiren Robert L. Bussard'a (1987: 687) göre, Marksizm'de lümpen proletaryanın gerçek bir analitik çerçeveden yoksun oluşu, "toplumsal gerçekliğin sadık bir tasviri"nden ziyade "orta sınıf Viktoryen zihniyeti"nin ve idealize bir "çalışkan, ilerici proletarya" imgesine dayanmasındandır. Muhafazakârlığın ideologlarından Edmund Burke ile Marx ve Engels arasında paralellikler kuran Bussard'a göre, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa düşüncesinin egemen kalıplarının etkisiyle iki düşünür dünyayı "geleneksel duygulanımsal kategorilerle" algılamakta ve alt sınıfların belli bölmelerine karşı benzer bir tiksinti ve korku beslemektedir (680). Bu özellikle işçi sınıfı yaşamının "düşkün" boyutlarına merakıyla Engels'te su yüzüne çıkmaktadır (682).

İşçi sınıfının "düşkün" yaşamına ilişkin en canlı tasvirlere -ve en tartışmalı yargılara- gerçekten de Engels'in 1844-45 kış aylarında yazdığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* kitabında rastlarız. Engels kitap boyunca burjuva basından ya da resmi raporlardan da tanıklıkla, kent proletaryasının barınma, hijyen, beslenme koşullarının sefilliğine dair detaylı bilgiler paylaşır. Kitabın temel meselelerinden biri de, işçi sınıfına atfedilen ahlaki düşkünlük ile bu koşullar arasındaki doğrudan bağlantıya dikkat çekmektir. "Burjuvazinin işçileri suçladığı ana noktalar ayyaşlık, cinsel çarpıklıklar, yabanilik ve mülkiyet haklarına saygısızlık", "gemlenmemiş bir haz susuzluğu, sağgörü bilmezlik, toplumsal düzene uyma esnekliğinin olmayışı, anlık zevkler", "belirtilerini suç olarak ortaya koyan yaygın bir patlama" (Engels, [1845] 1997: 188-195) gibi özellikler kaçınılmazdır; çünkü "cinsellik ve sarhoşluk dışında, hayatın tüm hazlarından yoksun" bırakılan, "her gün beden ve zihin enerjileri tümüyle tükeninceye dek" çalıştırılan proleterler, "ellerinin altındaki bu iki hazza delice bir aşırılıkla kışkırtılırlar" (156). Ayrıca "yaşamın en zorunlu geçim araçlarından yoksunluk ve açlık"la imtihan edilen proleteri, çalmamaya teşvik edecek ne vardır; bu koşullarda proleterin "toplumsal düzeni umursamama dürtüsü güçlenmez de ne yapar" (175).

Dolayısıyla Engels işçi sınıfını bir ahlaki düşkünlük eğilimi içinde resmeden egemen toplumsal tasavvura kökten itiraz etmiyor gibidir. Esas olarak bu eğilimi

Hobsbawm'ın (13) sunuş yazısında kitabın ağırlık noktası olarak gördüğü "kapitalizm ne tür bir işçi sınıfı üretir" ve kapitalizmde yaşamın maddi koşulları "ne tür bir bireysel ve kolektif davranış yaratır" soruları bağlamına yerleştirir. Yani burjuva ahlakçılığına, "ahlaksızlığın kaynağı kapitalizmdir" karşı teziyle ve bazen de *asıl* burjuvazinin "ahlaksızlığından" örnekler vererek yanıt üretmeye çalışır. Yine de genel olarak işçi sınıfının yozlaşma ve suçla -lümpenizmle- özdeşleştirilmesine karşı koyarken, çalışan yoksullar ile lümpen unsurlar arasına ahlaki açıdan bir ayrım çizgisi çekme çabasındadır:

> Buralarda [işçi mahalleleri –y.n.] yoksulun da yoksulu, en düşük ücret alan işçiler hırsızlarla ve fahişeliğin mağdurlarıyla, ayrım gözetmeksizin karmakarışık yaşarlar … kendilerini çevreleyen ahlak çöküntüsünün girdabına henüz düşmemiş, ama her gün biraz daha gerileyen, yoksulluğun, pisliğin ve kötü çevrenin ahlak bozucu etkisine direnme gücünü her gün biraz daha yitirenlerdir. (74-5)

Engels bir yandan ücretli yoksullar ile lümpen unsurlar arasındaki yaşam ortaklığına, aradaki geçişkenliğe işaret eder; ama aynı zamanda lümpenleri çalışan işçiler üzerinde bir ahlaki ağırlık, yozlaşmanın –kapitalizm gibi yapısal değilse de– deneyimsel bir kaynağı olarak resmeder gibi görünür. Öte yandan kapitalizm koşullarında çalışmayı da ahlaki bozukluğun rehabilitasyon aracı değil, kaynağı olarak anar. İşçi "para için, işin kendisiyle hiçbir biçimde ilişkisi olmayan bir şey için çalışır" ve bu öylesine uzun ve tekdüze bir çalışma biçimidir ki, "azıcık insansal duyguları varsa … işi onun için bir işkence haline gelir". Makinalaşma ve işbölümüyle daha da anlamsızlaşan ve zihinsel çabayı sıfırlayan çalışma deneyimi işçiye iki seçenek bırakır: ya "iyi bir işçi" olacak ve "hayvanlaşacak" ya da isyan edecek ve "insanlığı için savaşacak"tır (179-180).

İşte lümpen unsurlar ile "yoksulun da yoksulu" işçiler arasındaki esas ayrım çizgisi tam da buradan çekilecektir. Lümpenlik sadece kapitalizmin bir ürünü olmakla kalmaz, aynı zamanda proleterlerin kapitalizme karşı öfkesini siyaseten kötürümleştirir.[2] Tartışmayı derinleştirebilmek için, Engels'in bu kitap üzerine çalıştığı dönemde katıldığı iki toplantıdaki konuşmalarına bir parantez açmakta fayda var. Almanya'da 1844 yılı Haziran ayında Silezyalı dokumacılar, kapitalistlerin mülklerine dönük fiziksel şiddet eylemlerine de sahne olan ayaklanmalar gerçekleştirir. Bu ayaklanmalar hem mutlakiyetçi Prusya hükümetinde hem de liberal burjuva kamuoyunda bir işçi radikalizmi dalgası endişesini tetikler ve özellikle Prusya'nın sanayi merkezi Ren eyaletinin bir dizi kentinde Alman liberal burjuvazisinin inisiyatifiyle bir dizi hayırseverlik derneği kurulur (Beck, 1992). Bu derneklerin dinleyici kitlesi itibariyle büyük ölçüde liberal kamuoyuna hitap eden toplantıları, sosyalist ve radikal demokrat muhalefetin propaganda mecrasına dönüşür. Engels, Owencı yayın organı *The New Moral World* için kaleme aldığı bir yazı dizisinde bu dernekler ve toplantılar hakkında bilgi

[2] Marksizm'de lümpenler ile işçi sınıfı arasındaki ayrımı burjuva ahlakçılığı etkisine değil, bir siyasal arayışa yoran ve bunu Deleuze'ün *difference* kavramı üzerinden tartışan bir çalışma için bkz. Thoburn (2002).

verir: Üyelerinin çoğunluğunu "emekçi sınıflar çıkarına adım atmaktan aciz ikiyüzlü hayırseverler"in oluşturduğu derneklere Elberfeld'de komünistler de kendi ilkelerini tartışmak üzere davet edilmiştir. Üçüncü toplantıdan sonra belediye başkanının tehditleri nedeniyle son verilen bu etkinlikler, yine de "sosyal sorun"u kamuoyunun gündemine taşıyarak ve komünist ilkeleri yaymaya vesile olarak herkeste komünizme artan bir ilgi ve saygı uyandırmıştır (1845a: 234, 237-239).

Bu etkisi nedeniyle kısa süre içinde Prusya hükümeti tarafından faaliyetlerine son verilen derneklerden birinde, aynı zamanda memleketi olan Elberfeld'de kürsüye çıkan komünist ise Engels'tir. Bu toplantılarda yaptığı iki konuşmanın ana izleği, yine geniş yoksul kitlelerin sefil yaşam koşulları ile bunun toplumsal ve siyasal sonuçlarıdır: "Serbest rekabet dünyası"nda rasyonel ilkelere göre planlanmış bir ekonomik işleyiş olmadığından, bireyler arası rekabet ve çatışma bir toplumsal savaşa yol açmaktadır (Engels, 1845b: 244). Bu savaş, "belli örneklerde özellikle eğitimsiz halkta vahşi, barbarca şiddet içeren bir biçim" kazanmaktadır: suç (248). Herkesin iş sahibi olmasını hak olarak görmeyen mevcut ekonomik sistem büyük bir emek gücü israfının yanı sıra, işsizliğin de beslediği bir ahlaki çöküntüye yol açmaktadır (250). Engels bu tablonun çözümü olarak komünizmi işaret eder. Proleterleri kendi kaderine terk eden mevcut rekabetçi toplum düzenine karşı bir isyan kaçınılmazdır. Bu isyan ya görüntüyü hedef alacak, özel mülkiyet varlığını koruyacak ve sorunlar ertelenecek, ya da işin temeline inilecek ve cehalet, suç gibi sorunları kökünden çözen bir toplumsal devrim gerçekleştirilecektir. Mevcut toplumda suçu önlemek için kurulan devasa idari aygıt işe yaramamaktadır. Komünizm ise adaleti ve herkesin ihtiyaç duyduğuna sahip olmasını sağlayarak toplumsal çatışmaya son verecek ve çoğu suçun varlık zeminini ortadan kaldıracaktır. "Eğer uygarlık halihazırda insanlara kendi çıkarlarını kamu düzenini, kamu güvenliğini ve kamu çıkarını gözeterek aramayı öğrettiyse ... ortak çıkarın temel ilke olduğu ve kamu çıkarının tek tek bireylerinkinden farklı olmadığı bir toplumda" (249) bu "uygarlık durumu" çok daha ileri taşınacaktır. Tüm bu önlemlerin alınmasında kullanılacak parasal kaynak için devletin özel mülkiyete el koyması, yani komünist ilkenin uygulanması şarttır (254).

Bu konuşmalarda iki nokta dikkat çekicidir: Birincisi, komünizmin tüm insanlığın ve genel olarak "uygarlığın" siyasal programı olarak tanımlanması. Bu ilk bakışta Marksizmin genel çerçevesiyle gayet uyumlu ve anlaşılır bir vurgu olarak okunabilir. Zira komünist devrimin proleter karakterinin işçi sınıfının sefaleti, acıları ya da doğal ve mutlak isyankârlığı ile değil, üretim ilişkilerindeki konumdan türeyen tarihsel çıkarla temellendirilmesi, Marksizmi dönemin diğer sosyalist akımlarından ayırt eden temel unsurdur: üretim araçlarından yoksun olan proletaryanın bir sınıf olarak çıkarı, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmaktan geçer. Bu anlamda, her devrim gibi *belli bir* sınıfın tarihsel çıkarlarını temsil eden komünist devrim, özel mülkiyeti ve dolayısıyla sınıflı toplum yapısının kendisini tasfiye ettiği için, sadece proletaryanın değil, tüm insanlığın kurtuluşudur. Fakat Elberfeld konuşmalarında bu temel tez başka –ve zaman zaman bir hayli yadırgatıcı– bir zeminde kurulur: Bir

yerde, rekabete dayalı kapitalist dünyanın sadece proleterler değil, aynı zamanda örneğin İngiliz endüstriyel gücüyle ticari olarak rekabet edemeyen Alman burjuvazisi için de çözümsüzlükler yarattığından uzunca bahseder. Tüm sınıfları tasfiye eden ve üretim ve tüketimi rasyonel şekilde planlayan komünizmin, örneğin ticari krizlerin de zeminini ortadan kaldıracağını, bu yönüyle tüm insanlık için bir kurtuluş programı sunduğunu vurgular (Engels, 1845b: 246, 258-261). Konuşmasının sonlarına doğru "centilmenlere" şöyle seslenir:

> Belki de kimilerinize, şimdiye kadar aşağılanmış sınıfların ayağa kalkması, sizin koşullarınızı aşağı çekmeden mümkün değilmiş gibi gelebilir. Fakat o halde şunu aklınızda tutmanız gerekir ki, burada söz konusu olan *bütün insanlar* için, herkesin kendi insan doğasını özgürce geliştirebileceği koşulları yaratmaktır (263).

Engels'in konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla pek muhtemel ki toplantıdaki "centilmenlerin" de aşağıladığı –ve aynı zamanda yıkıcı, sapkın ve dürtüsel eğilimlerinden endişe duyduğu– proleterleri, bütün insanlığın doğasını özgürce geliştirebileceği koşulların yaratıcısı olarak kurma çabası… Dolayısıyla, ikinci noktaya geliyoruz: Böylesi bir uygarlık programının taşıyıcısı olduğu söylenen proletaryanın mevcut "uygarlık" durumu. Komünizm geniş yoksul kitlelerdeki ahlaki sorunları bir toplumsal devrimle özel mülkiyeti tasfiye ederek ve adaleti sağlayarak çözecektir. Peki ama eğer aynı proletarya bu ahlaki devrimin toplumsal gücüyse, ortada "devrim sonrasına ertelenemeyecek" bir sorun var demektir. Engels komünizme burada da bir rol yükleyecektir: komünist doktrin ve hareket, aynı zamanda proletaryanın "ahlakıdır". Engels bunun için lümpenizmi proleter siyasallığın karakteristik ve kaçınılmaz biçimi değil, zıddı ve tarihsel olarak geçici bir evresi olarak sunar.

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu'na geri dönelim. Engels, işçi hareketlerinin gelişimini tartıştığı bölümde, işçi isyanlarının "en erken, en ham ve en az verimli biçimi" olarak suçtan (özellikle hırsızlıktan) bahseder. Yoksulluk ve yoksunluk içindeki emekçilerin zenginlere karşı hıncının ürünü olan bu tür suçlar, imalat sanayiinin gelişimiyle birlikte hızla artar. Fakat işçiler kısa sürede bunun bir çözüm olmadığını anlarlar; çünkü suçlu, toplumun mevcut düzenini ancak bireysel olarak protesto eder ve toplumsal düzen tüm gücüyle onu ezer. Başka (örneğin ahlaki) hiçbir neden olmasa bile, bu ilkelliği ve etkisizliği nedeniyle hırsızlık vb. suçlar "emekçilerin kamusal görüşünün evrensel ifadesi" olamaz (Engels, ([1845] 1997: 287).

İşçi hareketi siyasal olarak geliştikçe, suç unsuru geri düşer; ama "hınç unsuru" varlığını korur. Engels'e göre, işçilerin üst sınıflara karşı kindar hıncını kınayanlar haksızdır. Zira işçilerin içine itildiği sefalet düşünüldüğünde, bu öfke, hınç ve hırçınlık "işçilerin durumlarını insana yaraşır görmediklerinin, hayvan düzeyine indirgenmeyi reddettiklerinin … kanıtıdır." Bu öfkeyi paylaşmayanların önünde, hepsi "hayvanlaşmaya" varan iki seçenek vardır: Ya "kendilerine egemen olan kaderin önünde alçakgönüllükle boyun eğer", kamusal meselelerle ilgilenmeyerek kendi dar ve "saygın" yaşamlarını sürdürürler. Ya da "sağa-sola savrulurlar … moral tutamaklarını da

yitirirler, gün-gün yaşarlar, kendilerini içkiye verirler, kadın peşinde koşarlar." Kumar, fuhuş gibi suçlardaki –lümpenizmdeki– hızlı artışın nedeni bu ikinci yolu seçenlerdir. (178-179) Yani ahlaki düşkünlük, aynı zamanda bir siyasal düşkünlüktür. Ya da lümpenlik, aslında bir siyasallaş(a)mama sorunudur.

Engels'in bu dönemde lümpenizmi siyasal olmaktan ziyade ahlaki bir çerçevede ele almasının bir nedeni budur. Lümpenlik, sınıf hareketinin siyasal-öncesi bir evresi olarak görülür. Fakat işçi sınıfı ile lümpenizm arasındaki ahlaki mesafenin bu kadar vurgulanması, ahlaki bir jargonun siyasal bir tartışmayı sıklıkla ihlal etmesi, kitabın Engels'in de daha sonra işaret edeceği doktriner zayıf karnıdır. 1892 baskısına yazdığı önsözde kitaba bir özeleştirel not düşecek; erken sosyalizmin hümanist söyleminden modern sosyalizme geçişin izlerini taşıyan kitabın, komünizmi "yalnızca işçi sınıfı parti öğretisi" değil, "kapitalist sınıf dâhil olmak üzere tüm toplumun, bugünkü dar koşullarından kurtuluşunun teorisi" olarak çerçevelemesini eleştirecektir. "Soyut olarak yeterince doğru ama pratikte kesinlikle yararsız ve hatta … kötü" olan bu tezin kısa sürede basit bir "sentimentalizm" duruma geldiğini ve hatta "rakip iki sınıfın çıkarlarını daha üst bir insanlıkta uzlaştırmaya yönelmiş" bir sosyalizm anlayışına vardığını söyler (33). Kitapta işçi sınıfının gelişiminin sıklıkla ahlaki -veya Bussard'ın tabiriyle "duygulanımsal"- kategorilere tutunması, egemen ahlaki nosyonların içselleştirilmesinden ziyade, bizzat Engels'in işaret ettiği bu zaaftandır. Proleterlerin "kendi insanlığı" için isyanını genel olarak "insanlığın isyanı", komünizmi de her şeyden önce bunun müktesebatı olarak çerçevelemeye çalıştığı yerlerde, kaçınılmaz şekilde ahlaki bir dile başvuracaktır. Sarhoşlukla, kumarla, suçla değil "sarkık-sökük pamuklu kadife ceketi içinde, jeolojik, astronomik konularda … Almanya'daki en 'kültürlü burjuvanın sahip olduğu bilgiden daha fazlası"nı (316) konuşabilmekle anılan bir işçi sınıfı resmetme çabasının fazla zorlandığı, sınıf kültürünü yer yer dönemin egemen burjuva ahlakının normlarıyla, onun merceğinden okuma şeklinde yorumlanabildiği kimi pasajlar, aslında işçi sınıfının devrimciliği tezini "tüm insanlığın çıkarları" merceğinden de okunaklı kılma girişimidir.[3]

Buradan Engels'in tasavvurundaki işçi sınıfının bir "salon proletaryası" imgesine dayandığı sonucu çıkmasın.[4] Aynı dönemdeki yazılarında "hınç unsuru"nda ya da proleter kitlelerin şiddet eylemlerine dönüşen öfkesinde bir siyasal özgüvenin ilk nüvelerini ve elzem bir gözdağı siyasetini de görür. "Muteber" olduğu kadar tehditkâr

[3] Paul Q. Hirst'e göre (1972), Marx ve Engels'in ilk eserlerindeki bu evrenselci-hümanist ve erken sosyalist düşünce etkisi tarihsel materyalizmle birlikte aşılırken, lümpenliği proletaryadan ayrıştırmaya dönük ahlaki jargon da geriye düşer. Zira işçi sınıfının devrimci bir özne olarak inşasında, maddi ilişkiler ve koşullara yapılan vurgu keskinleşir. Gerçi *Kapital* gibi geç dönem bir eserde bile Marx, makineye dayalı üretim sisteminin işçiler üzerindeki etkisini anlatırken, özellikle kadın ve çocuklar arasında ahlaki "soysuzlaşma"dan, "içki düşkünlüğü"nden (Marx, [1867] 2011): 383, 443) bahseder. Fakat bu tür değiniler, kapitalist sömürünün bir bütün olarak işçi sınıfında yarattığı manevi yıkımı tasvir etmek ve artı-değer üretimi ya da emek-zaman gibi siyasal iktisat kavramlarına dayalı analizleri somut işçinin somut tecrübesinde ete kemiğe büründürmek için kullanır. Kısacası buradaki bağlam, "gerçek" işçi sınıfından ahlaki temelde ayrıştırılmaya çalışılan bir lümpenizm değildir. *Ekonomi-Politiğin Eleştirisine Katkı* üzerinden benzer bir karşılaştırma için bkz. Himmelfarb, 1985: 273).

[4] Marksist klasiklerde lümpen proletaryaya dönük mesafeyi, Marx ve Engels'in "tahripkâr bir siyasallık" ile olan mesafesine yoran güncel eleştirilerden biri için bkz. Merrifield (2019).

bir sınıf imgesi de yaratır. Örneğin Çartist gazete *The Northern Star* için yazdığı bir makalede, Almanya'da biraya koyulan ek vergi nedeniyle sokağa dökülerek "ortalığı yakıp yıkan", kralın sarayını kuşatan ve nihayetinde verginin geri çekilmesini sağlayan emekçiler için "halk, hükümeti vergi sisteminden vazgeçirecek ölçüde ürkütebileceğini bir kez görünce, daha ciddi olaylarda da ürkütmesinin kolay olduğunu öğrenecektir" (Engels, 1844a: 521-2) der. Ya da aynı gazetede Silezya ayaklanmasından bahsettiği iki makalesinde, bir imalatçının evini hedef alan öfke patlamasını tüm detaylarıyla ve gözden kaçmayan bir heyecanla aktarır (Engels, 1844b: 531). Halkın duruma müdahale etmek isteyen ordu güçlerini geri püskürtmesini ve "imalatçılara, duygularını yanlış anlaşılmaya mahal bırakmayacak şekilde göstermesi"ni över. Yine de bu güç gösterisine dair bir şeyi vurgulama ihtiyacı duyar Engels: Olaylar esnasında her şeye rağmen tek bir soygun bile olmamıştır. Dokumacılar evde buldukları paraları sokağa savurmuş ve "hırsızlık ve yağma işlerini Bohemyalı dolandırıcılara bırakmış"tır (Engels, 1844c: 533-534).

Sınıf hareketinin şiddetiyle "yağma işleri" ya da suça dayalı dürtüsel bir yıkıcılık arasına koyulan mesafe, bizi bu kez siyasal bir sorun olarak lümpenizm tartışmasına - Marx ve Engels'in anarşizme karşı pozisyonuna- taşır.

Siyaset Karşıtlığı Olarak Lümpenizm

Marx ve Engels'in "canlı bir imgelem ve çarpıcı metaforlarla" dolu lümpen betimlemelerinin dönemin burjuva basmakalıp görüşlerini ve ahlaki önyargıları ile benzerliğini eleştiren Peter Bescherer (2018: 10), Bussard'dan farklı olarak bunun kaynağında burjuva ahlakçılığı "sızıntısından" ziyade siyasal bir bagajın yattığı kanaatindedir: lümpenlere atfedilen dürtüsellik, yıkıcılık, kendiliğindenlik, kolay maniple edilebilirlik gibi özelliklerin *siyasal* bir işçi sınıfı hareketini zaafa uğratacağı endişesi (Bescherer, 2012: 29-30). Bu endişenin belirgin şekilde su yüzüne çıktığı iki uğrak vardır: 1848 devrimlerinin yenilgisi ve tam da sıralanan özelliklere devrimci bir potansiyel atfeden Bakunincilikle karşı karşıya geliş.

1848 devrimleri öncesinde doğrudan bir siyasal olgu olarak lümpenizm değinileri sınırlıdır. Engels, bu nadir değinilerden biri olan ve Almanya'da sınıfların siyasal pozisyonu hakkında kaleme aldığı, fakat yayımlanmadan kalan bir yazısında "üç kuruşa burjuvazi, soylular ve polis arası itiş kakışta yumruk sallayan" lümpen proletaryadan bahseder (1847: 84). Bir başka örneğe *Komünist Manifesto*'da rastlarız. "Eski toplumun en alt katmanlarının pasif şekilde çürümüş kesimi" olan lümpen proletaryanın "yer yer bir proleter devrim aracılığıyla hareketin içine sürüklenebilir"se de "yaşam koşulları nedeniyle, gerici entrikalar için satın alınmaya daha istekli" olacağı belirtilir (Marx ve Engels, [1848] 2003: 19).

Her iki değininin ortak noktası, lümpen proletaryanın devrim karşıtı ve gerici güçler tarafından kolayca kullanabilir olmasıdır. Marx ve Engels'in 1848 devrimlerinin sıcağıyla yazdığı bir dizi yazıda, lümpen proletaryanın tüm Avrupa'da devrimlerin yenilgisinde oynadığı rol tekrar tekrar vurgulanır: Bonaparte "şakşakçısı" 10 Ara-

lık Derneği'nin lümpen proletaryası (Marx, 2016a: 187); 1848'deki sokak çatışmalarında büyük ölçüde Paris lümpen proletaryasından devşirilen (Marx, 2016b: 30) ve para karşılığı barikatlardaki işçilere saldıran Gezici Muhafızlar (Engels, 1848a: 142); Bourbonların Napoli'deki karşı-devrimde kullandığı *lazzaroni*[5] (Engels, 1848b: 25); "Paris'te Gezici Muhafızlar, Viyana'da Hırvatlar, her iki örnekte de çalışan ve düşünen proletaryaya karşı silahlanmış lazzaroni ve lümpen proletarya" (Marx, 1848: 505)…

1870'lerde lümpenlerin gerici güçler açısından siyasal kullanışlılığı vurgusu daha da keskinleşecek ve buna işçi sınıfı hareketi için kullanışsızlığı –proletaryanın bir müttefiki olarak görülemeyeceği– ısrarı eklenecektir. Örneğin *Alman Köylü Savaşı*'nın 1870 tarihli ikinci baskısına yazdığı önsözde Engels ([1850] 2018: 19), proletaryanın olası müttefiklerini değerlendirirken, "ana karargâhlarını büyük kentlerde kuran, bütün sınıfların çürümüş unsurlarından oluşan bir döküntü olan *lumpen proletarya*" için "bulunabilecek müttefiklerin en kötüsüdür" der. Zira,

> Bu ayaktakımı her zaman kendisini satmaya hazırdır ve her zaman arsızdır. Fransız işçileri her devrimde evlerin duvarlarına *Mor aux voleurs!* Hırsızlara ölüm! diye yazarken ve bunlardan bazılarını da kurşuna dizerken, bunu mülkiyet hayranlığıyla değil, her şeyden önce bu güruhtan yakayı kurtarmak gerektiğini çok doğru olarak bildikleri için yapıyorlardı. Bu serserileri muhafız olarak kullanan ya da bunlara yaslanan her işçi önderi, sadece bunu yaparak bile hareketin bir haini olduğunu kanıtlar (20).

Bu ihanet uyarısı, aynı dönemlerde I. Enternasyonal'e de yansıyan "Bakunin sorunu" ile yakından ilişkilidir. 1870'lerde lümpen tabirinin geçtiği ve Bakuninciliğe karşı mücadeleyle şu ya da bu şekilde bağlantısı olmayan bir pasaj bulmak güçtür. Fakat birazdan değineceğimiz bu çatışmanın, Marx ve Engels'in 1840'larda Genç Hegelci çevrelere karşı eleştirilerinde köklenen mirasını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu dönemde toplumsal gelişimin maddi yasalarını dikkate almayan bir devrim kavrayışından ve sınıfın siyasal gelişimine dayanmayan komplocu/darbeci ve voluntarist devrimci pratiklerden ayrışmış bir "bilimsel sosyalizm" teorisi inşa etme çabası vardır.

Komünizmi bir mülkiyet düşmanlığı, dolayısıyla tabanını da "mülksüzler" olarak tanımlamak, erken dönem sosyalist akımların ortak noktasıdır. Marx'ın özellikle *Rheinische Zeitung*'daki ilk dönem gazete yazılarında da benzer bir yaklaşım öne çıkar. Örneğin odun hırsızlığı yasası üzerine yazılarında, orman kaynakları üzerindeki mülkiyet hakkı iddialarına karşı yoksulların "örfi hukukunu" savunacak ve komünizm ülküsünü bir mülksüzler hareketi ve etiği çerçevesinde ele alacaktır. İlerleyen dönemde mülksüzler kategorisi proletaryaya, genel olarak mülkiyet de üretim araçlarının özel mülkiyetine doğru daha belirgin bir içerik kazanmaya başlar. Bu bağlamda, "olgun Marksizm"i ayırt edici kılan, mülksüzlerin sefaletinin kaynağında *üretim*

[5] *Lazzaroni*, İtalyancada deklase alt sınıflar için kullanılan, Almanca lümpen kavramına benzer pejoratif çağrışımları olan bir tabirdir.

araçlarının özel mülkiyetinin yattığı ve devrimin genel olarak zenginler ile yoksullar arası değil, ücretli emek ile sermaye arası bir toplumsal çatışma olduğu tezidir. Proletaryanın devrimciliği de bu bağlamda üretim araçlarının özel mülkiyetini yok etmeden özgürleşemeyecek olmasında yatar.

Üretim araçlarının özel mülkiyetinin tasfiyesi, bir *toplumsal* dönüşüm eylemidir; oysa genel olarak "mülkiyet düşmanlığı" pekâlâ bireysel düzeyde eyleme geçirilebilir. İlki için mülksüzlerde hem "bilinç" (bireysel sefaletin toplumsal kaynaklarına ilişkin farkındalık) hem de eylem (toplumsal ölçekte bir dönüşümü mümkün kılacak kolektif-örgütsel araçlar üretmek) düzeyinde bir siyasal olgunlaşma gerekir. İkincisi içinse hâlihazırda içinde yaşanılan sefaletin "doğal bilinci" ve buna karşı öfkenin "içgüdüselliği" yeterlidir.

Bu ikinci hat, erken dönem sosyalist düşüncede bir ideolojik doktrin olarak sistematikleşmese de bir izlek olarak güçlüdür. Ve yine sistematik değilse de lümpenizme atfedilen devrimci karakterin kaynağında bu vardır. Stirner'in maddi üretim ilişkilerine dayalı bir sınıf kategorisinden ziyade, geniş bir sefil ya da lümpen "takımı" sınıflandırması kullandığını söylemiştik. (Burjuva) toplumsal normların kaçağı ve dolayısıyla bireyselci ve anti-burjuva eğilimlerin yatağı olarak gördüğü bu "takım", Stirner'e göre, tam da bu karakteriyle devrimcidir. Devrimin dinamiği, onların "narsistik enerjisinin" (Bescherer, 2012: 79) ve dürtüselliğinin zincirlerinden boşalmasına bağlıdır. Devrime giden tek yol, "bireysel egonun arzuları harici tüm toplumsal ahlak normlarını ortadan kaldıracak" olan egoizmdir (Draper, 2011b: 114).

Pek çok açıdan Stirner'inkinden farkı olsa da lümpenlere devrimci bir rol biçen bir başka yaklaşım, Marx ve Engels'in 1840'ların ortalarında kısa bir süre iletişim halinde olduğu Haklılar Birliği liderlerinden Wilhelm Weitling'in hırsızlık teorisidir. Mülkiyete dönük saldırıları ve yasa ihlalini bir toplumsal hareket formu olarak gören Weitling de lümpen direniş pratiklerine özel önem vermiş, komünistlerin büyük kentlerde sınırsız sefalet içinde yaşayan ve tüm toplumsal normların dışına düşen bu alt tabakalara uzanması gerektiğini savunmuştur. Ona göre her ne kadar yoksul kitleler arasında "aydınlanmacı" –yani bilinçlendirmeye yönelik– faaliyetlerin bir karşılığı varsa da alt tabakaların doğal dürtü ve çıkarlarından beslenen bir doğrudan eylemcilikle ile mevcut kaosu hızla tırmandırmak gerekli ve mümkündür (aktaran Bescherer, 2012: 75-76).

Bescherer (79), bu paradigmaların sadece burjuva özgürlük ve yasa anlayışıyla değil, aynı zamanda Marksizm'in "kolektif bir özne olarak proletarya" anlayışıyla da çeliştiğine dikkat çeker. Marx'ın *Felsefenin Sefaleti'nde* yaptığı kendinde sınıf-kendisi için sınıf ayrımı, bir yönüyle tam olarak yukarıdaki paradigmaların anti-tezidir. Maddi üretim ilişkilerindeki rolü itibariyle nesnel olarak bir toplumsal grup teşkil eden işçi sınıfı (kendinde sınıf), sermayeye karşı savaşında kendi çıkarlarının farkında kolektif bir özne olarak kendisi için sınıfa dönüşür ([1847] 1992: 157). Devrimin mayası ne toplumun marjlarına itilmişlerin egoist arzularıdır; ne de mülkiyete karşı "doğal dürtülerin" kışkırtılmasıyla tırmanacak bir kaos. Devrim, işçi sınıfının *kolektif*

bir siyasal kimlik geliştirmesine bağlıdır; bu da üretim araçlarını sermayeye dönüştüren, özel mülkiyetin *toplumsal* olarak örgütlenmiş formuna karşı bir mücadeleye…

Bakunin ile yaşanan çatışmanın temel eksenlerinden biri budur. Genç Hegelci çevrelerdeki özellikle anti-otoriteryen fikirlerden etkilendiği bilinen Bakunin[6], 1860'ların ortalarından itibaren bunu anarşizm çerçevesinde doktrinleştirir. Bakuninci anarşizmde lümpen unsurları devrimin sürükleyici toplumsal gücü olarak gösteren daha sistematik bir yaklaşımla karşılaşırız. Fakat Bakunin'in lümpenleri, burjuva unsurlar dahil tüm deklaseleri kapsar; "anti-burjuva, plebyen bir zihniyet ve davranış tipolojisi"ne (Bescherer, 2012: 89) dayanır: "acımasızlığı ve vahşiliği" ile sanayi proletaryasından ayrışan köylüler, burjuva kökenli olup sınıf *habitus*unun dışına düşmüş olan, bir başına devrimci örgütler kuran "entelektüel proleterler"… Bakunin'e göre her ne kadar işçi sınıfı "gerçekten de bugün genellikle devrimi kendi içinde taşıyan", "aslında devrimci olan dürtüler"e sahip bir sınıf ise de, bu dürtüleri Marx, Lassalle gibi "yukarıdan aşağıya" siyasal örgütlenmeler içinde soğurmayı hedefleyen işçi önderleri tarafından bastırılmıştır ([1873] 1972: 265-266, 614). Oysa devrimin motoru, tam da halkın doğal, içgüdüsel olarak sahip olduğu anti-burjuva eğilimlerdir. 1868'de kurduğu Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı derneğinin gizli kanadı olarak bilinen Uluslararası Kardeşlik'in (Gizli İttifak) programında devrimi, tam da bugünkü toplumun "şeytani tutkular" olarak gördüğü bu dürtüselliğin patlayarak kamu düzeni denilen şeyi yıkması olarak tanımlar. Bu patlama, çoğu zaman önemsiz vesilelerle ve kendiliğinden olur. Bir örgütün yapabileceği tek şey, devrimi örgütlemek değil (çünkü o kendini örgütler), "devrimci fikirler ile halkın içgüdüleri arasında aracılık yapacak", kitlelerin dürtülerinin ifadesi olan fikirleri yayacak bir "devrimci kurmay" yaratmaktır. "Adanmış, enerjik, zeki bireylerden" oluşan bu kurmayın çok geniş olması gerekmez; "yüz-iki yüz devrimci" tüm Avrupa için yeterlidir (Bakunin, 1869).

Draper (2011b: 130) bu yaklaşım nedeniyle anarşist doktrin ile dönemin soljakoben komplocu/darbeci mirası arasındaki benzerliği vurgular. Marx ve Engels ise Bakunin tartışmasından bir hayli önceki kimi yazılarında bu miras ile lümpenizm arasındaki bağa dikkat çekmiştir. Örneğin mülteci grupları arasındaki iradeci ve maceracı eğilimlere karşı kaleme aldıkları *The Great Men of the Exile* başlıklı bir metinde, bu toplulukların "tümüyle kişi kültüne bağlı" olduğunu ve genelde lümpen proletarya kökenli üyelerden oluştuğunu söylerler (Marx ve Engels, 1852: 312-3).

Bir başka örnek, ana karakterleri arasında Şubat Devrimi'ndeki komplocu figürlerin yer aldığı iki kurmaca eser hakkında yazdıkları bir eleştiri yazısıdır. Yazıya göre 1830 Temmuz Devrimi'ne kadar esas olarak liberal burjuvazinin bir aracı olan komplocu örgütlenmeler, devrimden sonra proleter bir karakter kazanır (burada Blanqui örneğine değinilir). Bu gruplar hiçbir zaman Paris proletaryasının geniş kitlelerini kapsamamıştır. Bir yandan çalışıp bir yandan bu faaliyetlere katılan işçilerin

[6] Bu etki hakkında bkz. Draper (2011b: 117).

yanı sıra, esas olarak geçimini bile buradan sağlayan profesyonel komplocular ortaya çıkmıştır (Marx ve Engels 1850: 316). Ya çalışmayı bırakan işçilerden ya da doğrudan lümpen proletaryadan çıkan bu profesyonel komplocular, "gizli toplantılarda tam bir Spartalı öz disiplini" sergilese de belirsiz geçim kaynakları ve düzensiz yaşamları nedeniyle bohem bir kültür üretir ve sıklıkla suça bulaşır (317). Devrimci proletaryayı örgütlemek yerine suni bir kriz anı yaratarak, koşullar mevcut değilken ("tek koşul, komplonun hazır olmasıdır") devrimi ateşlemeye çalışan birer "devrim simyacısı"dırlar (318). Sonuç olarak varabildikleri tek nokta, bir devrimden ziyade hükümeti devirmek olur. Fakat Paris proletaryası bir özne olarak öne çıkınca, komplocular etkisini kaybetmeye başlar ve –yine gizli örgütlenen, fakat komplocu olmayan– proleter topluluklarla rekabete girerler. Bu iki grup arasındaki ayrımın temeli, sınıfın çıkarlarını programatik olarak netleştirme noktasındadır (320). İşçi sınıfının kitlesel şekilde ve siyasal bir program etrafında örgütlenmesi gerekliliği ile komplocu/darbeci arayışlar arasındaki bu açı, Bakunin'e ve onun "lümpenizmine" karşı eleştirilerin de temel hareket noktalarını oluşturacaktır.

Bakunin, 1868'de İttifak olarak kendi tüzüğü ve programıyla I. Enternasyonal'e katılma başvurusunda bulununca, Marx ve Engels başka şeylerin yanı sıra komploculuk ve lümpenizm bağlamında da bu başvuruya ısrarla itiraz edecektir. Özellikle 1871'de Londra'da gerçekleştirilen Enternasyonal Genel Konseyi'nin, işçi sınıfının bir siyasal parti olarak örgütlenmesi gerekliliğini vurgulayan ünlü 9 sayılı kararı ile aradaki çatışma tırmanacak ve 1872 Hague Kongresi'nde Bakuninciler Enternasyonal'den tasfiye edileceklerdir. Hague Kongresi'ne sunulan Bakunin raporu (ki büyük ölçüde Engels'in kaleminden çıkmıştır)[7] İttifak programının "hiçbir gelecek fikri ve hiçbir çıkış yolu olmayan deklaseler topluluğu"nu yansıttığını belirtir. "Toplumun üst tabakalarından gelen deklaselerin her türlü yozluğuna … ultra-devrimci erdemler" yakıştıran" Bakunin, "proletaryanın örgütü olan Enternasyonal'i de sömürücü sınıfların ayak takımının ağına" düşürecektir. Zira işçiler tarafından "klasik Batı devrim modeli" içinde bastırıldığını iddia ettiği "sokak holiganları"nı serbest bırakmayı öneren Bakunin, böylece gericilerin eline "disiplinli bir ajan provokatörler çetesi" verecektir. Bu, aynı zamanda siyaset düşmanı bir komploculuk programıdır; çünkü işçilerin ekonomik ve siyasal kurtuluş mücadelelerini "yeraltı kahramanlarının yıkıcı eylemleriyle" ikame etmeye çalışır. "Kitlelerden gizemli bir girişimle koparılan, özenle seçilmiş dar bir işçi azınlığına … 'şeytani tutkularınızı' serbest bırakarak eski toplumu temellerinden sarsabilirsiniz fikri vaaz edilmekte" ve böylece işçiler "komploculuk oynamaya" sevk edilmektedir (Marx ve Engels, 1872: 555-6). Bakunincilerin faaliyetlerini rapor ettiği bir başka metinde Engels, İspanya'da cumhuriyetin ilanıyla sonuçlanan süreçte yaşananlarla ilgili bilgi aktarır: Bölgedeki Enternasyonal teşkila-

[7] I. Enternasyonal'in merkezi Londra'ya Bakunin çatışması başladıktan hemen sonra gelen Engels, örgütte Bakunin'in faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelerle yazışma görevini üstlenmiştir. Bu nedenle İttifak programı ve Bakunincilerin faaliyetleri hakkındaki Enternasyonal raporları ve broşürlerinin yazımında onun önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Riazanov, 1997: 198-199).

tında ağırlığı olan Bakuninciler, Engels'e göre (1873a: 595-597), örgütün gücünü işçi sınıfını örgütlemek için kullanmak yerine, "hiçbir eşgüdüm ve program olmadan" cuntalara katılmış ve Enternasyonal'i de bir "siyasal batağın" içine çekmiştir.

Bakunin eleştirilerinde dikkat çeken bir unsur, "deklaseler topluluğu"nun (Fransız devrimi analizlerindekine benzer şekilde) sadece "gericiler tarafından kullanılabilecek" bir alt sınıf lümpenizmine –"sokak holiganlarına"– değil, aynı zamanda ve daha baskın olarak bir burjuva lümpenizmine gönderme yapmasıdır. Broşüre göre "kurmay"ın devrimci fikirler ile halk içgüdüleri arasında aracılık yapacağını söylemek, bu devrimci fikirlerin proleter kitlelerden çıkamayacağını, bu "yüz muhafızın" ancak ayrıcalıklı sınıflardan devşirilebileceğini ima eder. (Marx'tan aktaran Draper, 2011b: 165). Anarşizmin bir "proleter radikalizmi" olarak görülmemesi gerektiği vurgusu, başka yerlerde de karşımıza çıkar. Marx'a göre (1878: 247), anarşizm Alman sosyal demokrasinin bir "aşırı eğilimi" değildir. İkincisi "işçi sınıfının gerçek tarihsel hareketi"yken, anarşizm "tarih yazma niyetindeki çıkışsız gençlerin bir hayaleti ve Fransız sosyalizminin fikirlerinin üst sınıf deklaseler bünyesinde karikatür hali"dir. Engels de (1873b: 245) bir mektubunda Bakunin'in siyasal örgütlenme karşıtlığının hareketi ya soyut propaganda ya da darbecilik faaliyetine indirgediğini söyler. Oysa işçi sınıfının çoğunluğu, yaşadığı sorunların doğası gereği, kamusal meselelerle ilgili, dolayısıyla yine "doğası gereği siyasal"dır. Bakuninci teori bu nedenle işçi sınıfından ziyade küçük burjuva unsurlar arasında yaygındır. Nitekim dönemin sosyal demokrat partilerinde özellikle legal siyasal araçların kullanımı, parlamento seçimlerine katılım gibi konularda ortaya çıkan itirazlar, "Bakunin'in çok gurur duyduğu deklase burjuvaların partiyi işgali"ne (Engels, 1890: 21; 1895b: 519) yorulacaktır.

Dolayısıyla Bakunin ile çatışmada lümpenizm bir kez daha proleter siyasallığın dışına itilir: Hem tabanı ağırlıklı olarak işçi sınıfına değil, burjuva bir deklase topluluğuna dayanmakta; hem işçilerin *siyasal* örgütlenmesine karşı bir pozisyonu ifade etmekte ve hatta komploculuk çerçevesinde işçileri egemen sınıfların provokasyonlarına karşı korumasız kılmaktadır.

Sonuç

Lümpen proletaryanın doğrudan üretim tarzı ile ilişkili olarak sınıf yapısında az çok belirgin bir konuma işaret ettiği bağlam, büyük ölçüde feodal bağların çözülüşü ve kapitalizmin gelişimiyle işçileşme basıncı altında kalacak mülksüzler kitlesinin, ön-proletarya havuzunun bir bölmesi olmakla sınırlıdır. Bu haliyle arızi bir geçiş formu olarak görülen bu ön-proleter lümpenliğe, sınıfsal bölünmeleri üretim ilişkileri zeminine oturtma çabası içinde özel bir analitik mesai ayrılmamış olması anlaşılırdır.

Öte yandan, gördüğümüz gibi, lümpen kavramı yer yer kapitalist üretim ilişkilerinin analizinde de karşımıza çıkmaktadır. Sınıf yapısı içerisinde lümpenlik tartışmasının bu bağlama geçildiğinde çetrefilleştiği söylenebilir; zira burada bir üretim tarzından diğerine geçiş sürecinin arızi bir "ön-sınıf" formundan değil, işçi sınıfının *belli* bir bölmesinden bahsedildiği izlenimi uyanmaktadır. Fakat bu tür kullanımlardaki

esneklik ve zaman zaman çelişkiler, bu ilk izlenimle ters düşmektedir. Lümpenler bazen artık nüfusun, bazen üretken-olmayan emek gücünün, hatta bazen mali aristokrasinin saflarında belirir.

Lümpen kavramı, doğrudan kapitalist üretim ilişkilerine dayalı sınıf yapısı dar bağlamındaki bu analitik muğlaklık ve kayganlığına rağmen, sınıfın bir siyasal özne olarak inşası çerçevesinde bir işlevsellik kazanır: Lümpenizm, işçi sınıfının siyasal gelişimini paralize eden *sınıf içi veya dışı* bir ön-siyasal ya da anti-siyasal konumlanış olarak görülür. Özellikle Engels'in erken dönem yazı ve konuşmalarındaki, tüm insanlığın çıkarına yeni bir uygarlık teklifi olarak komünizm tasavvurunda mülksüzler yığının belli bölmelerini ve (suç benzeri) eğilimlerini lümpenlikle etiketlemesi, burjuva normlarına dayalı bir ahlaki yargılama, bir "toplum düşmanları" suçlaması izlenimi uyandırsa da burada proletaryanın devrimci ehliyeti ve siyasal rüştü tartışması yatar. 1848 devrimlerinin yenilgisinin ertesinde sınıfın siyasal örgütlenmesi üzerine polemikler ve arayışlar yoğunlaştığında, lümpenizm bir proleter siyaset ve devrim modeli ile karşıtlık içinde konumlandırır: Kimi zaman kapitalizmin yerleşiklik kazanmasıyla artık ön-proletarya havuzunda değil, "kategorik proleterya" içinde yer alan, ama "fiilen" işçileşerek üretim ilişkilerinde bir işlev (dolayısıyla devrimci bir potansiyel) üstlenmeyen atıl mülksüzler kitlesinin kolayca egemen sınıflar tarafından satın alınabilirliği olarak… Kimi zaman örgütlü ve siyasal bir sınıf hareketinin karşısında, komplocu devrimci mirasın bir hayaleti olarak… Kimi zaman da komünist siyasal programın proleter karakterini zaafa uğratan bir deklase burjuva apolitizmi olarak…

Kaynakça

Bakunin, M. (1869) *The Program of the International Brotherhood,* https://archive.org/details/al_Michail_Bakunin_The_Program_of_the_International_Brotherhood_a4/mode/2up, İndirme tarihi: 24 Haziran 2021.

Bakunin, M. ([1873] 1972) *Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften*, Frankfurt a.M./Berlin/Wien: Ullstein.

Beck, H. (1992) "State and Society in Pre-March Prussia: The Weavers' Uprising, the Bureaucracy and the Association for the Welfare of Workers", *Central European History,* 25 (3): 303-331.

Bescherer, P. (2012) *Vom Lumpenproletariat Zur Unterschicht. Produktivistische Theorie und Politische Praxis*, Frankfurt: Campus.

Bescherer, P. (2018) "Deklassiert und korrumpiert: Das Lumpenproletariat als Grenzbegriff der politischen Theorie und Klassenanalyse von Marx und Engels", *Ethik und Gesellschaft, https://www.ethik-und-gesellschaft.de/ojs/index.php/eug/article/view/1-2018-art-2,* İndirme tarihi: 10 Şubat 2021.

Bussard, R.L. (1987) "The 'dangerous class' of Marx and Engels: The rise of the idea of the Lumpenproletariat", *History of European Ideas,* 8 (2): 675-692.

Draper, H. (2011a) *Karl Marx's Theory of Revolution: The Politics of Social Classes 2*, Delhi: Aakar.

Draper, H. (2011b) *Karl Marx's Theory of Revolution: The Politics of Social Classes 4*, Delhi: Aakar.

Engels, F. (1844a) "Beer Riots in Bavaria", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 3, Lawrance & Wishard Electric Book, 521-522.

Engels, F. (1844b) "News from Prussia", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 3, Lawrance & Wishard Electric Book, 530-531.

Engels, F. (1844c) "Further Particulars of the Silesian Riots", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 3, Lawrance & Wishard Electric Book, 532-534.

Engels, F. (1845a) "Rapid Progress of Communism in Germany", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 4, Lawrance & Wishard Electric Book, 229-242.

Engels, F. (1845b) "Speeches in Elberfeld", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 4, Lawrance & Wishard Electric Book.

Engels, F. (1847) "The Constitutional Question in Germany", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 6, Lawrance & Wishard Electric Book, 75-92.

Engels, F. (1848a) "The 25th of June", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 7, Lawrance & Wishard Electric Book, 139-143.

Engels, K. (1848b) "The Latest Heroic Deed of the House of Bourbon", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 7, Lawrance & Wishard Electric Book, 24-26.

Engels, F. (1873a) "The Bakuninists at Work. An Account of the Spanish Revolt in the Summer of 1873", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 23, Lawrance & Wishard Electric Book, 581-598.

Engels, F. (1873b) "Letter to Cuno", *Marx and Engels Selected Works*, Cilt 2, Moskova: Progress, 244-245.

Engels, F. (1890) "Letter to Paul Lafargue", *Lawrance & Wishard Electric Book*, Cilt 49, 21-22.

Engels F. (1895a) "Letter to Kautsky", *Marx and Engels Collected Works*, Cilt 50, Lawrance & Wishard Electric Book, 510-514.

Engels, F. (1895b) "Letter to Filippo Turati", *Marx and Engels Collected Works*, Cilt 50, Lawrance & Wishard Electric Book, 518-520.

Engels, F. ([1845] 1997) *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol.

Engels, F. ([1850] 2018) *Alman Köylü Savaşı*, çev. Okay Gönensin, İstanbul: Yordam.

Himmelfarb, G. (1985) *The Idea of Poverty. England in the Early Industrial Age,* New York: Vintage Books.

Hirst, P. Q. (1972) "Marx and Engels on law, crime and morality", *Economy and Society*, 1 (1): 28-56.

Hobsbawm, E. (2003) *Devrim Çağı: 1789-1848,* çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost.

Hobsbawm, E. (2017) *Sermaye Çağı: 1848-1875*, çev. Mustafa Sina Şener, Ankara: Dost.

Hugo, V. ([1862] 1971) *Sefiller,* çev. Nesrin Altınova, İstanbul: Altın Kalem.

Marx, K. (1848) "The Victory of the Counterrevolution in Vienna", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 7, Lawrance & Wishard Electric Book, 503-506.

Marx, K. (1878) "Parliamentary Debate on the Anti-Socialist Law", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 24, Lawrance & Wishard Electric Book, 240-247.

Marx, K. ([1847] 1992) *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Ankara: Sol.

Marx, K. ([1867] 2011) *Kapital I*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam.

Marx, K. (2016a) *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850,* çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam.

Marx, K. (2016b) *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i,* çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam.

Marx, K. ([1867] 2017) *Kapital III*, çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp, İstanbul: Yordam.

Marx, K. (2018) *Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma,* çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim.

Marx, K. ve F. Engels (1844) "Holy Family or the Critique of Critical Criticism", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 4, Lawrance & Wishard Electric Book, 5-211.

Marx, K. ve F. Engels (1850) "Reviews from the *Neue Rheinische Zeitung", Marx and Engels Collected Works,* Cilt 10, Lawrance & Wishard Electric Book, 311-325.

Marx, K. ve F. Engels (1852) "The Great Men of the Exile", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 11, Lawrance & Wishard Electric Book, 227-326.

Marx, K. ve F. Engels (1872) "The Alliance of Socialist Democracy and the International Working Men's Association. Report and Documents Published by Decision of the Hague Congress of the International", *Marx and Engels Collected Works,* Cilt 23, Lawrance & Wishard Electric Book, 454-579.

Marx, K. ve F. Engels ([1848] 2003) *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Erkin Özalp, İstanbul: NK.

Marx, K. ve F. Engels (2013) *Alman İdeolojisi,* çev. Olcay Geridönmez ve Tonguç Ok, İstanbul: Evrensel.

Merrifield, A. (2019) "Marx'ın 'Tehlikeli Sınıfları'", *https://textumdergi.net/marxin-tehlikeli-siniflari/,* İndirme tarihi: 20 Haziran 2021.

Ollman, B. (1968), "Marx's Use of 'Class'", *American Journal of Sociology*, 73 (5): 573-580.

Riazanov, D. (1997) *K. Marx / F. Engels Hayat ve Eserlerine Giriş*, çev. Ragıp Zarakolu, İstanbul: Belge.

Stirner, M. ([1845] 1972) *Der einzige und sein Eigentum*, Stuttgart.

Thoburn, N. (2002), "Difference in Marx: the lumpenproletariat and the proletarian unnamable", *Economy and Society,* 31 (3): 434-460.

Thompson, E.P. (2004) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, *İstanbul*: Birikim.